

longást Kotzebue iránt, melynek még legkiválóbb íróink is rabjául estek, de-nemcsak ismerteti, magyarázza is, meg is okolja.

Az anyag lelkiismeretes összegyűjtésében határozódik Bayer művének kiválósága, első sorban, de nem egyedül. Mert ha igaz is, a mit az író az előszóban állít, hogy talán nem sikerült úgy munkája, a mint akarta, igaz az is, hogy alapvető munkát végzett, sőt egyes részeiben ennél többet is tett, a mellett, hogy nem egyszer termékeny gondolatokat vetett föl, találó elemzést nyújtott, maradandót alkotott.

Csak azt nem értjük, miért nem használta föl mindig az előző munkálatokat, ha rendelkezésére álltak? Miért nem vág bele a Bánk bán æsthetikai elemzésébe, ha *Gyulai Pál* már annyi művészettel és tudománnyal végrehajtotta? Szánt-szándékkal mellőzi a kérdést, pedig itt épen nem lehetett oka a panaszra, hogy kutatónak és földolgozónak kell lennie egy személyben.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

Iskolai magyar nyelvtan elemzés alapján. A középiskolák I. és II. osztálya számára. Irta *Kalmár Elek*. Második, rövidített kiadás. Budapest 1897. Franklin-Társulat. 128 l. Ára 80 kr. Engedélyeztetett 4936—97. szám alatt.

Kalmár Elek tanár pár évvel ezelőtt két füzetben magyar nyelvtant adott ki a középiskolák két legalsó osztálya számára. E nyelvtanok bizonyos feltűnést keltettek, mert a szerző, a ki jeles classica philologiai iskolán ment át, az általános nyelvészet némely szempontjainak alkalmazásával több, eredeti gondolkodásra valló újítást vitt be a magyar nyelvtanításba. Az eredetiség egy és más túlzását leszámítva, philologiai szempontból általában dícsérettel fogadták a könyvet, de iskolai szempontból hibáztatták, hogy a könyv a maga nyelvphilosophiai fejtegetéseivel messze meghaladja a kezdő középiskolai növendék felfogása körét, szóval nehéz, másrészt meg igen terjedelmes és részletező. Kalmár most a két füzetet egygyé vonta össze, úgy hogy könyve most a rövidebbek közé tartozik, az elméletet mind tartalmilag, mind nyelvileg egyszerűsítette, az előadást a felülőbb új műszóktól megtisztította, számos részletet kihagyott, némely merészebb újítást elejtett, s az első és második osztály közt arányosabban osztotta meg az anyagot, mint általában szokás, a mennyiben az első osztály terhének jórészét a II-ra helyezte át. Egyszóval a könyv mostani alakjában épen oly könnyű, mint a mily rövid, s azért igen jó sikerrel használható.

Ha azonban a szerző ennyire kész és a könyv ennyire méltó a fejlesztésre, a kritikának kétszeres oka van megtenni észrevételeit, melyek bizonynyal nem maradnak meddők. E folyóirat lapjain, s mivel a szerző

inkább iskolai szempontból javította munkáját, főleg methodikai és didaktikai megjegyzéseket kívánok tenni, a nyelvészetiek közül csak néhányat hozok elő. Hiba, hogy a mondatrészek táblájában az állítmányt második helyre, az alany után teszi. Egészen hibás a 61. §., mely alanyi ragoknak nevezi a többes szám és a birtokos személyjeleket; az alanynak a mi nyelvünkben mint alanynak nincs ragja. Épen azért hibás is a ragozási táblákon ez alakoknak a paradigmába illesztése (24. l.) Semmikép nem járulhatni hozzá, hogy az ige t-jelű perfectumát múlt időnek, a *fog*-gal szerkesztett alakot (a beálló történés alakját) jövő időnek nevezék nyelvtanaink. Nagyon érdekes az ú. n. körülményhatározók közül az eredet-, állapot- és véghatározóknak alanyi határozók néven szembeállítása az állítmányi határozók névvel jelölt ok-, mód- és célhatározókkal; e pontnálannyival bizonyosabban lesznek figyelembe veendőek Balogh Péternek a Nyelvőrben legutóbb közzétett fejtegetései. Hamarjában nem tudnám, van-e elméleti értéke a tőmondat és a bővített mondat megkülönböztetésének? Örvendetes, hogy a szerző érinti, bár igen futólag e *szólamot* is; azonban a mit a hangsúlyról s még inkább, a mit a szórendről mond, igen hézagos és nem fontos; kivált a szoros és kötetlen szórend meghatározása és recipéje homályos, nem is igaz. A 282. szabály sem mond semmit, midőn azt állítja, hogy az ige többnyire a mondat közepén van. Alig kell azonban mondanom, hogy a könyv nyelvészeti szempontból általában a kor színvonalán van s a szerző jól ismeri a szorosán vett magyar nyelvészeti irodalmat.

Iskolai szempontból nagyon tanulságos e könyv. Az ú. n. módszeres nyelvtanok közé tartozik s azoknak talán legszélsőbb typusa. Mostanában újra erős visszahatás támad a «módszeres» könyvek ellen, s a vádak talán általánosabbak, mint szükséges volna; de az is igaz, hogy a panaszra van elég ok. Mi szükség arra, hogy a könyv a tanár szájába adjon minden szót, összehordja az anyagot, végezze az elemzés munkáját s a mit konkrét, egyéni eseteken az iskola közös munkájának a feladata végezni? Miért kösse le a könyv a tanárt és az iskolát egy bizonyos anyaghoz? Tudom, hogy nálunk a régi methodussal szemben szükség volt jó ideig az inductív eljárást a tankönyvek útján is terjeszteni, de mi szükség van e módszert mintegy lejáratni? Ez a könyv mintaszerűen inductív, sőt pedánsul az. A 282 § mindenikénél pontosan elül vannak a példák, utána az észlelésre való vonás elemző kiemelése, utána az általánosítás, a szabály. Szigorú következetességgel tartja ezt meg a szerző, s ennek az inductív eljárásnak e könyv klasszikus példája. De nekem, a ki pedig híve vagyok az inductiónak, ez az eljárás mégsem egészen ideálom.

Két fő kifogást teszek a könyv inductiói ellen. Maga a művelet talán mindegyikben kifogástalan, egyik olyan, mint a másik; hanem

egyrészt a kiindulópontjuk motiválatlan, másrészt az eredményök nem elég értékes. Mindjárt az első § (és minden §) élén belebukkanunk egy csomó mondatba, melyeket a szerző az olvasmányból válogatott ki elemzési czélokra. De miért épen ezeket a mondatokat, miért nem másokat is? — Ezt a tanuló nem érti, legfőlebb utólag jön rá, hogy a kiválasztás azért volt, hogy bizonyos szabályt kisüssön belőlök a szerző. De hát a többi mondatnak semmi törvénye, semmi szabálya sincs? Az egyik csomó mondatot csak hangtanilag figyelteti meg a szerző, a másikat csak a szóképzés, a harmadikat csak az igehajlítás szempontjából. Miért nem a többi szempontból is? A gyermek csak tehetetlen sakkfigura, a kit a tankönyvíró keze vezet, a hová akar, az inductio lóugrásai szerint; ha a figura gondolkodni tud, az csak arra való, hogy a lépés szabályszerűségét ellenőrizze, s a megtörtént lépést utólag tudomásul vegye, de a játék tervét előre nem érti. Minden § élén kap a tanuló egy sereg anyagot; annyit tud csak, hogy ezzel el fogják végezni a chablonszerű inductiót, de milyen irányban? — arról sejtelve sincs. Ezért az egész könyv önkényes és aligha fejleszti a gondolkodást, mert csak inductio van benne, de nem logika. A gondolati összefüggés a legpontosabb a § keretén belül, de a § határán minduntalan megszakad. Egyik § nem rejt magában a kérdést a következőre, a tovább nyomozás indítékát. A szerző minduntalan elülről kezdi dolgát, a nyers anyaggal, s az elemzés útján nyert törvényszerűséget csak utólag kapcsoljuk olyan a milyen viszonyban az előbb nyert eredményekhez. Nézetem szerint az inductio természetének félreismerése az, hogy egész gondolkodásunkban egyedüli formának tekintsük, mely kizárja a gondolatnak minden más járását, mint közvetlenül a tényekből kiindulót. Az inductio csak eszköz vizsgálódásunkban: a problémát nem utólag nyerjük belőle, hanem előre kitűzzük, s az inductiót csak a megfejtésben alkalmazzuk; előbb megvan a cél, azután az eszköz. Van bizonyos nagy érdek, mely a nyelv tanulmányozására kényszerít bennünket, e nagy érdekből kell leszármaztatni minden kisebb érdeket és közvetlenebb feladatot, a nyelvtan egyes szakaszainak vezető kérdéseit, a helyett, hogy minden § termében levegyük a kendőt a tanuló szeméről, hogy kissé tájékozza magát, de ismét bekötött szemmel vezessük át egy másik terembe. A szempontot, melyből valamely inductiót végezzünk, az általános nagy célból leszármaztatva eleve ki kell tűznünk. Ám e könyvben honnan merülnek fel pl. a mondatok fajainak felsorolására a következő szempontok: «A mondatok fajai: 1. A mondatok száma alapján (17. 18. §.) 2. Az esemény megtörténte vagy kimaradása alapján (19. §.). 3. A beszélő tudomása alapján (20. §.). 4. A beszélő kijelentése alapján (21—23. §.)?»

Másik baj, hogy az inductiók eredménye nem egy-egy tény vagy igazság, hanem rendszerint egy-egy *név*. A rövidsége törekvésnek, de még inkább a régi iskolai eljárásnak és a Schauprűfungok szellemének

a hatása látszik azon, hogy az egész könyv mindegyre arra törekszik, hogy a tanuló minden nevet megtanuljon, egy műszót valahogy el ne mulasztson. A §-ok pointe-jé rendszeren egy név. A legelső § ez: A szó külön ejthető részét szótagnak hívjuk. Ezután következik, hogy ezt magánhangzónak, amazt pedig mássalhangzónak nevezzük. Így tanít neveket lépten-nyomon (egész tömegesen pl. a 22. lapon is). Az eredmények ilyen fogalmazásában pedig az a hiba, hogy a figyelem nem a tárgyra fordul, hanem a névre, a gyermekek nem a nyelvet ismerik meg, hanem a nyelvtan terminológiáját. Pedig a cicerói tanács nemcsak a szavaknak, hanem a tanárnak is méltán szólhat: *rem tene!* Valóban annyi ügyességet, a mennyivel e könyv írva van, csak nevek betanítására kár pazarolni. Az ilyen önálló szellem, mint szerzőnk, érezzen magában bátorságot szakítani abban is a régi szellemmel, hogy a tudást nem a műszó tudásában keresi, hanem a tárgy ismeretében, s készítse el a magyar nyelvnek vonzó, a gyermek lelkéhez mért okos és tanulságos leírását, s annak lesz igazi pädagogiai értéke! Most a könyv a gondolatmenet örökös megszakítása miatt, az összefüggésükből kiragadott és egymás mellé dobott heterogén tartalmú példák miatt, végül az örökösen egyhangú «inductiók» miatt kissé untató, s az elmélet szürkeségét csak fokozza a minden lapot tarkító sokféle szedés és betűtypus, pedig a betűk époly kitünő szépek és a nyomás épen oly tiszta, mint a kiadóhivatal egyéb nyomtatványában; a felelősség ezért is a szerzőt terheli.

A könyv, kivált részleteiben nem közönséges methodikai ügyességgel van írva. Nagyon sok tanárt ki fog elégíteni az a rövides, kategorikus stílus, melylyel a szerző a maga tételeit codificálja. S hozzá tehetjük, hogy nemcsak röviden, hanem igen világosan és rendszerint pontosan is fogalmaz a szerző. Ha vannak olyan homályos tételek, mint pl. a S. §-ban: «Az állitmányt értelméből ismerjük fel» s még néhány más, viszont a világos és magvas meghatározások egész tömegét tudnók a könyvből idézni. Jó tanár kezében, a ki megadja a könyvhöz a vezérfonalat s ügyel arra, hogy tanítványai ne a nevet, hanem a dolgot tartásuk lényegesnek, igen jó eszköz lesz ez a könyv, s még kitünőbb lesz, ha új kiadását abban a pár lényeges pontban átalakítja a szerző.